

סיפור חינוכי לכל הגילים

מונחה גלבוע

האם, והאם נמצאת בין רע לטוב. פבל או־מרת על יובי: "הוא ילד גדול ונבון ויודע מה לעשות, הוא לא צריך שאני אומר לו" (איוב, 62) ובהמשך אומר איוב: "התגעעתי לפבל" (63). גם האב אוהב את פבל. ושוב לשון אחר, אוהב באם את צידה החיובי. ראייה זאת מאזנת את דמות האם כפי שהופיעה ב'פוסט מורטם'.
ההשוואה בין דמות המספר-הילד בספר הילדים, והמספר המבוגר מנקודת ראות של הילד ממש מכתובה עצמה. למשל, דמות הילד ב'פוסט מורטם':

הייתי פרוץ, חסר נימוס, חסר שלוה, לעגו לי על הברוגז שעשיתי לדבריהם. [...] חיברתי "מחשבות לא טהורות" למוחות הקטנים והיפהפיים שלהם. (פוסט מורטם, 12-13)

ב'איוב':

יש לי בעיה בכל הנוגע לקבלת סמכות [...] אני מרדן ובלתי יציב [...].

(עמ' 5)

הילדים הלא לא אהבוהו אותי במיוחד. הייתי לא מובן, בלתי צפוי. הלכתי אתם, לא הייתי אתם, לא הייתי אתם בשום סוד משותף. [...]

הייתי מה שאמא קראה ילד עקשן ואינן דיבידואליסט. המורה אראלה אמרה, אתה תמיד צריך להיות יוצא דופן.

(עמ' 16-17)

מיוחדותו ומזוירותו של הילד בעיני הסביבה משותפת לשני הספרים. גם דמות האב קרובה מאד בשתי היצירות הנזכרות, אלא דומה שבספר הילדים יש איפוק רב יותר בעיצוב שתי הדמויות, ויש איזון מסוים בין הספר למבוגרים לבין הספר לילדים, אם כי למרות האיזון יש קרבה² בין דמות האב המיוחד והחכם, הרופא המנתח החשוב בספר הילדים לבין האב, איש האמנות והמוסיקה ב'פוסט מורטם'. גם בדמות האם יש קרבה בין העיצובים, בלי זווית הראיה המאוחרת; כלומר, בפחות שפיטה קיצונית של האם.

כבר בשם, "איוב", מתעוררות אצל הקוראים ציפיות מיוחדות מגיבור הסיפור לילדים. ציפיות של רע וטוב ואולי של אסונות ותקומה, ואכן, גם לילד ואף לגנב נתקשה להתמודד עם השם, ואין פלא,

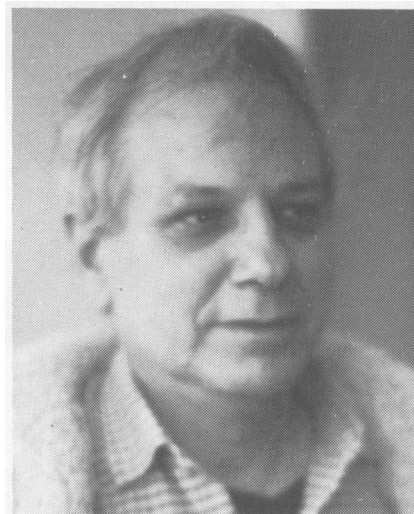
תן להגיד שלפנינו ספר הרפתקאות, אך לא ההרפתקאות הן העיקר, אלא הדמויות שבסיפור ועיצובם המצויין, אופיין, דעו־תיהן והתנהגותן.

הרובד השני, העמוק, הוא סיפור ההתמודדות של ילד מתבגר עם הוריו, חבריו, מורתו ואפילו עם עצמו. ברובד זה ניתן לחשוף הקבלות רבות בין ספר הילדים לבין ספרו האוטוביוגרפי של קניוק, המעניין מבחינת מבנהו הספרותי, 'פוסט מורטם'. פרק מחיי הילדות שיכול היה להשתלב באוטוביוגרפיה, גם משום שאותו מספר מצוי בשני הספרים. יורם קניוק נתן "חופש" לסיפור הילדות ועשה אותו לסיפור בפני עצמו. למעשה הדיון בסיפור 'איוב, חלוק-הנחל והפיל', יהיה לא אחת בשני הרבדים גם יחד.

הויקה בין שתי היצירות הנזכרות מעניינת מאד. כך דמות המורה: באוטוביוגרפיה האם המורה, וכאן - המורה אראלה. תמיד יחסים קשים ומתח בין הילד והמורה. נראה, שיש שילוב פסיכולוגי בין שלוש הדמויות, הילד, האם והמורה. לשון אחר, המורה היא הצד היותר שלילי של האם. ב'איוב' מצטרפת דמות נוספת, והיא פבל (חלוק-הנחל) ומתקבל דבר מעניין, גם מבחינה פסיכולוגית. המורה אראלה היא הצד היותר שלילי של האם, אחרת אולי לא היה יובי בא לעזור לה בניקוי הבית: "הרגשתי שאני נדחף ואמרתי לעצמי, אין לך ברירה, אם אתה רוצה להיות עם מצפונך עליך לעשות את זה. דפקתי על הדלת והיא פתחה" (91). לעומת המורה, פבל היא הצד היותר חיובי של

יורם קניוק / איוב, חלוק-הנחל והפיל

הקיבוץ המאוחד / ידיעות אחרונות / ספרי חמד, ת"א 1993

שמו של ספר חדש לנוער (בעיקר איטליגנטי), שכתב יורם קניוק הוא: 'איוב חלוק-הנחל והפיל'. כבר שם הספר, בעיקר שם הילד - איוב, מעורר רגשות עמוקים וסקרנות. לספר שני רבדים:

הרובד הראשון הוא סיפור ילדים בעל לשון יפהפיה ובעל עלילה מרתקת, בעיקר בריחת איוב-יובי עם הפיל-פולי, נסיונות הצבא והמשטרה לתפוס אותם, והחלצותם, החזרת הפיל לאפריקה ובשלות הנער במעברו ממתגבר לנער. ניי-

הספר 'איוב, חלוק- הנחל
והפיל' הוא ספר עשיר
בחלומות של הילד, במוסריות
ובמלחמתו לתיקון העולם
ועשייתו למוסרי

אם-כן, שקוראים לילד יובי, שם הדומה גם לאיוב ומנותק ממנו גם יחד. הילד, שהוא האני המספר, מיוחד מאד. אוהב בעלי חיים, אוהב צדק ולוחם בכל אי-צדק המזדמן לו, הן אי-צדק לבעלי חיים והן אי-צדק חברתי. הילד מאופיין כאינטליגנטי מאד, ואין פלא שהוא רוצה להיות חוקר בעלי חיים לכשיגדל. יתרה מזאת, הוא אומר: "אעזור לחיות, אני מכיר את נשמתן של החיות שלאחר עידן הקרח". הילד המיוחד הזה ידע עברית רהוטה ומצויינת, ואכן הספר כתוב בעוצמת לשון. יובי אהב מאד את הלשון העברית הגבוהה, שלמד מאמו, והוא אף מדגיש זאת. והרי מספר דוגמאות למשחקי לשון:

ואמרת, הנה משהו מלהיב, והמלה "מלהיב" הלא קרובה למלה "מבהיל" וחשבתי שכל מה שמלהיב אותנו גם מבהיל אותנו ולהיפך.

(11)

כאן משחק במלים המעוררות לא רק רגשות, אלא גם מחשבות. בדוגמה אחרת יובי פשוט מכריז על אהבת מלה:

אהבתי את שימוש שעשיתי במלה כה חזקה כמו של היהודים במצרים, "שיעבוד", מלה חזקה שיעבוד.

(35)

מה שמעניין ונוגע לדוגמאות שהובאו שהילד מציין שיש מלים שהוא אוהב לחשוב עליהן, גם אם הוא שונא אותן. כך המלה "הינומה" - מלה שנואה אך מעוררת מחשבות (52) יש מלים שיובי שמע מאמו והוא אוהב אותן כמו "נהי בכי תמרורים" (87), אלא שהוא מתבייש לדבר כאמו בלשון נמלצת.

לאחר שיובי קנה מאיש האלטעזאכן את הפיל, נוצר רגע סיפורי קריטי, שבו ניתן לחשוב, שהפיל אינו קיים והוא מצוי רק בדמיונו של הילד:

ירדנו לרחוב ז'בוטינסקי ומשם לכיכר המדינה. אנשים עמדו והסתכלו בחלונות הראווה המקושטים, או שהלכו מחנות לחנות, שרק אחדות מהן היו פתוחות. הם הביטו בחלונות כמו שמסתכלים על ציורים במוזיאון. לא תפסתי איך קורה, שהנה אני הולך עם פיל ענק והם אינם רואים.

(9)

הדבר חזר גם בבית הספר בפעם הראשונה, שהגיע לשם (10) גם האמירה על הפיל שהוא "חיית השעשועים של אלהים" (43), תומכת במחשבה הנזכרת. גם זה מאשר שהפיל הוא אמצעי פסיכולוגי לנשמת הילד. כך אומר יובי: "ישוב על

זה ספר שניתן להשתמש בו
אפילו בבתי ספר ללימוד
הלשון העברית, זאת בנוסף
להיבטים האמנותיים

גבו חשתי פתאום חזק מכולם" (11). לפי נינו היבט של התבגרותו. ועוד: "הייתה לי השערה פרועה, חצי חלום, שהפיל נולד מגעגועים" (56). אם-כך, ניתן להגיד, שעולם החלומות העשיר, אך גם היפהפה, עוזר ליובי להתגבר על כל בעיותיו. לשון אחר, עוזר ליובי לעבור את ניל ההתבגרות ולהניע לגיל הנערות. כמו שיובי אוהב וקשור בפיל, כך הפיל אוהב וקשור ליובי. הפיל מתבונן בנער "במבט רך" (8) ו"חכם" כאחד. אולי הפיל הוא הצד האחר של יובי ואין פלא שהוא חש "תחושה אכזרית ומתוקה של שייכות" (שם) אלא שקניוק הפך את ההיבט הפסיכולוגי או החלומי להיבט של יצירה פנטסטית. מכאן ואילך כולם רואים את הפיל שיובי קורא לו פולי. היחסים בין הילד והפיל הם יחסים של קירבה, אהבה, הבנה, דיבור בין השניים ואפילו ברמזים, שתורגמו לא אחת למעשים של פיל, כמו התזת מים מן החדק, וכמו הרמתו של יובי, ופעם אף של האב. מי שאוהבת ביותר את הפיל זאת היא פבל, ששמה בתרגום לעברית הוא חלוק-הנחל. פבל אהבה מאד את הפיל ואת יובי. קרבה אותם אליה וחייתה עמהם מחוץ לעולמה הרגיל ומחוץ לעבודתה.

בהמשך אהב אותה אביו של יובי ובסופו של דבר התידדה גם עם האם. זאת ועוד, אהבתה של פבל מקבילה לאורך כל דרכו עם הפיל עד להחזרתו של פולי לאפריקה, ועד להבשלת התבגרותו של יובי.

הספר 'איוב, חלוק-הנחל והפיל' הוא ספר עשיר בחלומות של הילד, במוסריותו ובמלחמתו לתיקון העולם ועשייתו למוסרי. עוד בספר סיפור אהבה מעודן, ובעיות הנובעות מן האהבה, אך יותר מכל הספר מצויין בלשונו היפהפה, אם כי פה ושם יש גם לשון דיבור, המעט מגומגמת כאשר פבל מדברת. הייתי אומרת, שזה ספר שניתן להשתמש בו אפילו בבתי ספר ללימוד הלשון העברית, זאת בנוסף להיבטים האמנותיים. ✓

■ הערות:

1. לדוגמה, עיצוב הומן, הן זמן הסיפור והן זמן המסופר, בתוך 7 ימי השבעה, עם מות האם. בכל יום מצויה גלישה רווית אסוציאציות של התיים בעבר, וכך מסופרת הילדות עד זמן ההווה, כאשר המסופר ממוסגר בדברים הקשורים לימי השבעה. המעברים מן ההווה לעבר הם אמנותיים, וכמובן מסופרים בלשון יפהפה. ראו 'פוסט מוסט', הקיבוץ המאוחד/ ידיעות אחרונות/ספרי חמד, ת"א 1992.
2. נראה, שהביקורת על 'פוסט מורטס' הייתה לא מאוזנת ונאחזה בלא פרופורציה בעיקר ביחסי המחבר והוריו ולא בהיבט האמנותי. כאן בספר הילדים, מצוי איוון חכם, משום שאין ניגודים כל כך קשים בין הילד להוריו, אם כי גם פה יחסי הדמויות מורכבים.